

جرایم مشهود در حقوق کیفری ایران و اقدامات خاص آنها

نویسنده: معین شرقی

ناشر: پایگاه مقالات حقوقی، حق گستر

چکیده:

در حقوق جزا جرایم به یک اعتبار به جرایم مشهود و جرایم غیر مشهود تقسیم می‌شوند. قانونگذار بالصرحه تعریف معین و مشخصی از جرایم مشهود نیاورده است و صرفاً مصادیقی از جرایم مشهود را آورده است که شاید منظور قانونگذار این بوده که اگر جرمی در حیطه این مصادیق نباشد جز جرایم غیر مشهود است و از نظر قانونگذار ایران، جرم مشهود تنها به جرایمی که بلافاصله پس از وقوع قابل رؤیت باشند اطلاق نمی‌شوند، بلکه جرایم دیگری را نیز در بر می‌گیرند که اصالتاً و ماهیتاً مشهود نیستند. بنابراین مشهود و غیر مشهود بودن یک جرم فقط به موجب قانون آیین دادرسی کیفری امکان پذیر است. و همچنین قوانین شکلی ایران در مورد جرایم مشهود، آئین رسیدگی سریع و با حداقل تشریفات دادرسی را پذیرفته‌اند که در این مقاله آنها را مورد بررسی قرار می‌دهیم.

کلید واژگان:

جرم؛ مشهود؛ علن؛ ضابطین دادگستری

موضوع:

حقوق جزا و جرم شناسی

اصل مقاله:

۱) قبل از ورود به بحث لازم است که تعریفی از ضابطین دادگستری داشته باشیم ماده ۱۵ قانون آیین دادرسی کیفری در تعریف ضابطین عنوان می‌دارد: «ضابطین مأمورانی هستند که تحت تعلیمات و نظارت مقام قضایی در کشف جرم و بازجویی مقدماتی و حفظ آثار و دلایل جرم و جلوگیری از فرار و مخفی شدن متهم و ابلاغ اوراق و اجرای تصمیمات قضایی به موجب قانون اقدام می‌نمایند».

که نیروی انتظامی به عنوان ضابط عام دادگستری در این زمینه انجام وظیفه می‌نمایند.

۲) در حقوق جزا جرایم به اقسام مختلفی تقسیم می‌شوند. مبنای هر یک از این تقسیمات متفاوت است. در یک نوع تقسیم‌بندی جرایم براساس عنصر مادی و به اعتبار لحظه مشاهده، جرایم به مشهود و غیرمشهود تقسیم می‌گردند. پایه و مبنای جرم مشهود که طریق غیر عادی و فوق‌العاده رسیدگی است ضرورت، فوریت و سرعت می‌باشد و تشریفات با طبع جرم مشهود ناسازگار بوده و نقض غرض محسوب می‌شود. (انصاری، ۱۳۸۰، ص ۳۶۳)

۳) به منظور شناسایی جرایم مشهود مفاهیم، تعاریف و مصادیق آن‌ها را از ابعاد مختلف ذیلا مورد بررسی قرار می‌دهیم:

تعریف فقهی:

از آن جایی که چنین مفهومی در منابع اسلامی با لفظ مشهود، تعریف نشده و سابقه ندارد. لذا حسب اقتضاء مطالعات تطبیقی می‌بایست، مفهوم موردنظر را با لفظ «معادل» آن جست‌وجو کرد.

به نظر می‌رسد، نزدیک‌ترین واژگان در منابع اصیل اسلامی که دلالت مفهومی بر معنای موردنظر، جرم مشهود، داشته باشند، به ترتیب عبارت‌اند، از: «تجاهر» و «تظاهر» به گناه و فسق می‌باشد که فرهنگ ابجدی آن‌ها را به معنای تظاهر کردن و آشکار کردن آورده است.

تعریف لغوی:

کلمه مشهود در لغت به معنی چیزی است که قابل مشاهده باشد و بتوان آن را دید - در فرهنگ عمید درباره معنی این کلمه چنین آمده است: «مشهود به فتح میم و ضم هـ، حاضر شده؛ دیده شده، آنچه بر آن گواه شوند و به معنی روز جمعه و قیامت نیز گفته شده است».

تعریف حقوقی:

در حقوق جزا جرایم به اقسام مختلفی تقسیم می‌شوند. مبنای هر یک از این تقسیمات متفاوت است. در یک نوع تقسیم‌بندی جرایم براساس عنصر مادی و به اعتبار لحظه مشاهده، جرایم به مشهود و غیرمشهود تقسیم می‌گردند. پایه و مبنای جرم مشهود که طریق غیر عادی و

فوق‌العاده رسیدگی است ضرورت، فوریت و سرعت می‌باشد و تشریفات با طبع جرم مشهود ناسازگار بوده و نقض غرض محسوب می‌شود. (انصاری، ۱۳۸۰، ص ۳۶۳) در تعریف جرم مشهود بین حقوق‌دانان و اساتید حقوق جزا اختلاف نظر وجود دارد و به این ترتیب، تعاریف متعدد و گوناگونی از جرم مشهود به عمل آمده است. ذیلاً به چند مورد از این تعاریف اشاره می‌گردد:

- جرم مشهود جرمی است که در مرئی و منظر پلیس یا مردم واقع شود یا به منزله آن باشد. (انصاری، ۱۳۸۰، ص ۳۲)
- جرم مشهود جرمی است، که وقوع یا اثر آن مورد مشاهده ضابطان دادگستری قرار گیرد. (زراعت و مهاجری، ۱۳۷۸، ص ۹۹)
- مراد از جرم مشهود جرمی است، که در زمان ارتکاب یا اندکی بعد از وقوع جرم می‌توان مرتکب آن را دست‌گیر و دلایل آن را جمع‌آوری کرد. مقصود از جرم غیرمشهود نیز جرمی است، که از زمان وقوع آن مدت نسبتاً زیادی گذشته است و متعاقباً مأمورین و اشخاص از وقوع آن مطلع شده‌اند. (ولیدی، ۱۳۸۲، ص ۲۴۰)
- جرم را مشهود گویند، هنگامی که در شرف وقوع بوده و یا زمان اندکی از وقوع آن گذشته باشد، چنان‌که آثار و ادله جرم، اثبات و انتساب آن را به فاعل ممکن نماید؛ در حالی که جرم غیرمشهود به جرایمی گفته می‌شود، که از زمان ارتکاب آن مدتی گذشته است و برای اثبات آن به شهود آنی دسترسی نیست. (اردبیلی، ۱۳۷۹، ص ۲۷۹)
- در حقوق جزای اسلامی، جرم را هنگامی جرم مشهود گویند که مجرم در حال تلبس به جرم و در موقع ارتکاب مشاهده شود؛ به گونه‌ای که مردم و گواهان با چشم خود عملیات بزهکارانه و مجرمانه او را مشاهده کرده باشند و آنچه را که به رأی العین دیده‌اند، بتوانند نزد قاضی و حاکم شهادت دهند، در غیر اینصورت، حتی اگر اندکی پس از وقوع جرم، در صحنه ارتکاب حاضر شوند و آثار و نشانه‌های جرم را مشاهده کنند و ببینند کسانی متهم را دنبال کرده و او پا به فرار گذاشته است، این امر جرم را ثابت نمی‌کند و شهادتی این چنین از نظر قانون شرع برای اثبات جرم مفید فایده نخواهد بود، این موضوع را می‌توان در شمار جرایم غیر مشهود دانست. در حالیکه جرم مشهود در اصطلاح حقوق جزای عمومی، به جرمی گفته می‌شود که در حال ارتکاب، یا اندکی پس از زمان ارتکاب مشاهده و کشف شود و آثار و علائم جرم نیز قابل دیدن باشد.

پس از آشنایی با جرایم مشهود در حقوق جزای عمومی و حقوق جزای اسلامی اکنون به مصادیق این گونه دیدگاه قانونگذار می‌پردازیم.

۴) جرایم مشهود از دیدگاه قانونگذار:

۴-۱) ماده ۲۱ قانون آیین دادرسی کیفری موارد ذیل را بعنوان جرایم مشهود محسوب نموده است:

- ۱ - جرمی که در مرئی و منظر ضابطین دادگستری واقع شده و یا بلافاصله مأموران یاد شده در محل وقوع جرم حضور یافته یا آثار جرم را بلافاصله پس از وقوع مشاهده کنند.
- ۲ - در صورتیکه دو نفر یا بیشتر که ناظر وقوع جرم بوده اند و مجنی علیه بلافاصله پس از وقوع جرم شخص معینی را مرتکب جرم معرفی نماید.
- ۳ - بلافاصله پس از وقوع جرم علایم و آثار واضحه یا اسباب و دلایل جرم در تصرف متهم یافت شود یا تعلق اسباب و دلایل یاد شده به متهم محرز شود.
- ۴ - در صورتیکه متهم بلافاصله پس از وقوع جرم قصد فرار داشته یا در حال فرار یا فوری پس از آن دستگیر شود.
- ۵ - در موردی که صاحبخانه بلافاصله پس از وقوع جرم ورود مأمورین را به خانه خود تقاضا نماید.
- ۶ - وقتی که متهم ولگرد باشد.

۲-۴) «جرایم مشهود» در لایحه جدید قانون آئین دادرسی کیفری

- لازم به ذکر است که تعریف جدید ارائه شده از جرم مشهود در لایحه جدید قانون آئین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور کیفری نیز با تغییراتی اندک مشابه همان تعریف سابق است. در ماده ۱۷-۱۲۱ جرم در موارد زیر مشهود است:
- در مرئی و منظر ضابطان دادگستری واقع شود یا مأموران یادشده بلافاصله در محل وقوع جرم حضور یابند و یا آثار جرم را بلافاصله پس از وقوع مشاهده نمایند؛
 - بزه‌دیده یا دو نفر یا بیشتر که ناظر وقوع جرم بوده‌اند، حین وقوع جرم یا بلافاصله پس از آن، شخص معینی را به عنوان مرتکب معرفی کنند؛
 - بلافاصله پس از وقوع جرم، علائم و آثار واضح یا اسباب و ادله جرم در تصرف متهم یافت شود و یا تعلق اسباب و ادله یادشده به متهم محرز گردد؛
 - متهم بلافاصله پس از وقوع جرم، قصد فرار داشته یا در حال فرار بوده یا بلافاصله پس از وقوع جرم دستگیر شده باشد؛
 - جرم در منزل یا محل سکنای افراد اتفاق افتاده یا در حال وقوع باشد و شخص ساکن، در همان حال یا بلافاصله پس از وقوع جرم، ورود مأموران را به منزل یا محل سکنای خود درخواست کند؛

- متهم بلافاصله پس از وقوع جرم، خود را معرفی کند و وقوع آن را خبر دهد؛

- متهم ولگرد بوده و در آن محل سوء شهرت داشته باشد.

از توجه به طرز انشای ماده ۲۱ قانون آیین دادرسی کیفری و ماده ۱۷-۱۲۱ لایحه جدید آیین دادرسی کیفری معلوم می گردد که قانونگذار معتقد به دو قسم جرم مشهود است.

الف) جرم مشهود واقعی (موضوعی) ب) جرم مشهود فرضی (حکمی)

۳-۴) جرم مشهود واقعی (موضوعی)

جرم مشهود واقعی یا موضوعی جرمی است که عمل مجرمانه در حضور ضابطین دادگستری یا بلافاصله پس از وقوع، خود جرم یا آثار جرم مورد مشاهده مامورین یاد شده واقع می شود؛

بدین ترتیب از بین مصادیق جرم مشهود که در ماده ۲۱ درج گردیده است، موارد ذیل به عنوان جرم مشهود واقعی یا موضوعی محسوب می گردد:

۱ - جرم در مرئی و منظر ضابطین دادگستری واقع شده باشد.

۲ - بلافاصله پس از وقوع جرم، خود جرم مورد مشاهده مامور قرار گیرد.

۳ - بلافاصله پس از وقوع جرم، آثار جرم مورد مشاهده مامور کشف جرم قرار گیرد.

حال در باب مثال موارد فوق لازم است به موارد ذیل اشاره کنیم

مثال (۱): در خیابان درگیری و نزاع صورت می گیرد و مامور می بیند که فرضاً آقای 'الف' با چاقو به آقای 'ب' حمله کرده و به او ضربه ای می زند، در این صورت جرم مشهود و واقعی صورت گرفته است چون جرم در دید مامورین اتفاق افتاده است.

مثال (۲): اینکه در نزاعی که بین آقای 'الف' و آقای 'ب' در گرفته است بعد از نزاع، ماموران می رسند و می بینند که آقای 'الف' چاقویی در دست دارد که خونی است و آقای 'ب' هم چاقو خورده و محل زخم در حال خونریزی است و بی حال یا بیهوش افتاده است در

این جا آثار وقوع جرم مثل زخمی بودن آقای 'ب' و علایم آن مانند وجود چاقوی خونی در دست آقای 'الف' دلیل وقوع جرم است که چون ماموران آن را مشاهده نموده اند، جرم مشهود واقعی به شمار می آید .

۴-۴) جرم مشهود فرضی (حکمی)

جرم مشهود یا حکمی جرمی است که عمل مجرمانه حقیقتاً مشهود نیست ولی قانونگذار به علت وضعیت خاص وقوع، آنها را مشهود تلقی می نماید، احراز در این قبیل موارد به کمک ادله، قوانین مادی یا براهین عقلی که امکانات انتساب عمل مجرمانه به شخص معین را متصور می سازد، صورت می گیرد».

بادقت در تعریف جرم مشهود فرضی، از بین مصادیق جرم، که در ماده ۲۱ درج گردیده است موارد زیر را می توان به عنوان جرم مشهود فرضی محسوب کرد:

۱ - در صورتی که جرم در مرئی و منظر دو نفر یا بیشتر (اشخاص عادی) واقع شده باشد.

۲ - بلافاصله پس از وقوع جرم، مجنی علیه شخص معینی را مرتکب معرفی نماید. در این حالت که بلافاصله پس از وقوع جرم مجنی علیه به ماموران شخص معینی را به عنوان مرتکب جرم معرفی می کند، برای مأمور نباید هیچگونه ابهام و تردیدی وجود داشته باشد و مامور کشف جرم تا مادامی که بطور قطع و یقین از وقوع جرم اطلاع حاصل نکرده باشد، حق ندارد به عنوان جرم مشهود اقدام به دستگیری فرد معرفی شده بنماید و صرف معرفی شاکی، دلیل بر واقعیت وقوع جرم و کافی برای دستگیری توسط مامور نیست؛ به عنوان مثال؛ اگر شاکی برای فریب مامور، اظهار کند که همین الان این جرم واقع شده است، ولیکن مامور در مراجعه به محل حضور شخص معرفی شده (متهم) به استناد دلایل و قراین متوجه گردد که جرم چندین ساعت قبل و یا یک روز قبل واقع شده است، در این حالت حق ندارد به عنوان مصداق جرم مشهود، اقدام به دستگیری متهم، بدون هماهنگی و اطلاع مقام قضایی بنماید، البته در صورتی که متهم با رضایت خود در آزادی کامل در معیت مامور جهت انجام تحقیقات و معرفی به مرجع قضایی اعزام شود، ظاهراً به نظر می رسد که قانوناً ملغی وجود نداشته باشد.

۳ - یافت شدن علایم و آثار واضح جرم یا اسباب و دلایل جرم در تصرف، در موقعی نزدیک به زمان وقوع جرم: در صورتی که در زمان نزدیکی پس از وقوع جرم، علایم و آثار واضح جرم مانند آثار انگشتان، خون ریخته شده مجنی علیه در صحنه جرم یا روی بدن و یا خودروی متهم و به طریقی که قابلیت ارتباط با یکدیگر داشته باشد، یافت شود و یا اینکه وسایل، آلات و ادوات مورد استفاده در ارتکاب جرم از قبیل چاقو، تیز بر، اسلحه، چماق، شاه کلید و که مرتبط با عمل مجرمانه می باشد و تعلق این اسباب و دلایل جرم به متهم احراز می شود، کشف گردد، در اینگونه مواقع در صورت احراز شدن مامور کشف جرایم مبنی بر اینکه عمل مجرمانه با چنین کیفیتی

واقع گردیده است و هیچ شبهه ای در واقعیت وقوع جرم و ارتباط اثر و علامت یا اسباب دلیل جرم با جرم واقع شده و تصرف این آثار و علامت و اسباب به وسیله متهم ، وجود نداشته باشد، مورد از مصادیق دستگیری خواهد بود.

۴ - در صورتی که متهم بلافاصله پس از وقوع جرم قصد فرار داشته یا در حال فرار یا فوری پس از آن دستگیری شود: همان طور که ملاحظه می گردد در این مورد ، مرحله فرار به سه قسم قابل تقسیم بندی میباشد:

الف) در حالتی است که متهم از حالت عادی خارج شده و با حالات و رفتار غیر عادی خود، نشان میدهد که قصد فرار دارد. در صورتی که مامور کشف جرم چنین حالتی را احراز نماید، می تواند فرد مذکور را دستگیر نماید.

ب) در حالتی است که متهم بطور واقعی فرار را شروع کرده است که در این صورت جزء مصادیق جرم مشهود محسوب می گردد و مامور حاضر در صحنه حق دستگیری متهم را دارد .

ج) در حالتی است که فرار متهم پایان یافته باشد و متهم فوراً پس از فرار دستگیر شود، که این حالت نیز جزء مصادیق جرم مشهود محسوب می گردد .

۵- وقتی که متهم ولگرد باشد؛ در چنین وضعیتی ، در صورت که مامور کشف جرم ، وقوع جرم را احراز تایید و همچنین به ولگرد بودن متهم مبنی بر اینکه اقامتگاه، کار و وسیله زندگی معلوم و معین ندارد، علم حاصل گردد و بالاخره اینکه بین ولگرد بودن متهم با عمل محرمانه ارتباطی وجود داشته باشد، که در این صورت جزء مصادیق جرم مشهود محسوب شده و مامور کشف جرایم حق دستگیری وی را دارد.

۶ - در خواست صاحبخانه : در صورتی که صاحبخانه (یا مستأجر) به خاطر اینکه در داخل خانه جرمی در شرف وقوع یا در حین وقوع واقع شده است (خواه مجنی علیه خود صاحبخانه باشد یا دیگری) از ماموران کشف جرایم ، تقاضای ورود به منزل را نماید ، در این صورت از مصادیق جرم مشهود بوده ماموران می توانند با اجازه صاحبخانه و با رعایت موازین شرعی و قانونی برای احراز وقوع جرم ، جمع آوری دلایل جرم و دستگیری متهمان اعم از روز و یا شب وارد منزل شوند.

۵) مشخصات و ویژگیهای خاص جرایم مشهود:

جرم مشهود دارای ویژگی و مشخصه هایی است که آنها را از جرایم غیر مشهود تفکیک میکند که عمده آنها عبارت اند از:

۱- از آنجایی که جرایم مشهود در منظر و دید عموم واقع می شوند جمع آوری ادله و رسیدگی به آن ها به مراتب آسان تر از جرایم غیر مشهود است.

۲- به دلیل وجود دلایل انتصاب جرم به مجرم و وجود آلات و ادوات مربوطه در صحنه جرم، موجب تسریع در رسیدگی شده و اشتباه قضایی در آن کمتر است.

۳- از آنجایی که جرم مشهود است، لذا مامورین کشف جرم وظایف بیشتری در مورد حفظ آثار جرم و جلوگیری از فرار متهم به عهده دارند، و نیازی به داشتن حکم قضایی نیست.

۴- در جرایم مشهود نیازی به اقدام برای کشف نیست یعنی فاقد مرحله کشف می باشند زیرا افرادی دیده اند و بلافاصله اعلام کرده اند یا جرم در منظر ضابطین اتفاق افتاده یا متهم در حال فرار را دستگیر کرده اند، لذا جرم کشف شده تلقی میگردد.

۵- در جرایم مشهود دادستان تا قبل از حضور و مداخله بازپرس اقدامات لازم برای حفظ و جمع آوری دلایل و آثار جرم بعمل می آورد در حالی که در جرایم غیر مشهود دادستان حق ندارد تحقیق بپردازد و مکلف است که این وظیفه را به بازپرس یا دادیار محول کند.

۶) اقدامات خاص ضابطان دادگستری مربوط به جرایم مشهود

همانطور که گفته شد در جرایم مشهود جرم سریعا و بدون تشریفات پیگیری و رسیدگی میگردد لذا اقدامات خاصی از سوی مامورین نیروی انتظامی (ضابطان دادگستری) صورت میگیرد که عبارت اند از:

۱- قبول شکایات و اعلانات

۲- انجام معاینات محلی (بررسی صحنه جرم)

۳- استماع گواهی مطلعین در محل (تحقیقات محلی) یا در اداره (بازجویی از شهود)

۴- بازرسی ها (بازرسی بدنی، وسایل نقلیه و منزل با رعایت شرایط قانونی)

۵- ضبط و توقیف دلایل

۶- دستگیری و بازداشت حداکثر ۲۴ ساعته متهمان

۷- بازجویی از متهمان

۸- تنظیم و ارائه گزارش به مقام قضایی صالح

۹- جلوگیری از امحاء دلایل

۱۰- اعلام جنایات و جرایم در اسرع وقت به مرجع قضایی

منابع :

کتاب

- ۱- حقوق تحقیقات جنایی-مطالعه تطبیقی، ولی الله انصاری
- ۲- شرح قانون آیین دادرسی کیفری، عباس زراعت - علی مهاجری
- ۳- بایسته های حقوق جزای، محمد صالح ولیدی
- ۴- حقوق جزای عمومی ایران، ایرج گلدوزیان
- ۵- شرح قانون مجازات اسلامی، عباس زراعت

قوانین

- ۱- قانون آیین دادرسی دادگاه های عمومی و انقلاب در امور کیفری ، ۱۳۷۸
- ۲- لایحه جدید قانون آیین دادرسی کیفری.
- ۳- قانون مجازات اسلامی، ۱۳۹۲